

© А. В. Григор'єва
(Вінниця)

ОСОБЛИВОСТІ ОДНООБ'ЄКТНОГО ТА РІЗНООБ'ЄКТНОГО ПРОТИСТАВЛЕННЯ НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Стаття присвячена виявленню типів протиставлення та засобів його вираження. Розглядаються два основних типи протиставлення: по відношенню до одного об'єкта та по відношенню до різних об'єктів. На основі розглянутих типів виділяються підтипи: протиставлення в одному аспекті і в одному часі та протиставлення в різних часових проміжках. Наводяться приклади цих типів. Встановлюються лексичні та синтаксичні засоби вираження протиставлення.

Ключові слова: однооб'єктне протиставлення, різнооб'єктне протиставлення, контрадикторність, контрарність.

А. В. ГРИГОРЬЕВА. ОСОБЕННОСТИ ОДНООБЪЕКТНОГО И РАЗНООБЪЕКТНОГО ПРОТИВОПОСТАВЛЕНИЯ НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОГО РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ

Статья посвящена выявлению типов противопоставления и средств его выражения. Рассматриваются два основных типа противопоставления: по отношению к одному объекту и по отношению к разным объектам. На основе рассмотренных типов выделяются подтипы: противопоставление в одном времени, и противопоставление в разных временных промежутках. Подаются примеры данных типов. Устанавливаются лексические и синтаксические средства выражения противопоставления.

Ключевые слова: однообъектное противопоставление, разнообъектное противопоставление, контрадикторность, контрарность.

Актуальність статті визначається відповідністю її теми основним напрямкам сучасної лінгвістичної науки. На сучасному етапі розвитку мовознавства відзначається пильний інтерес до системних утворень у мові, що досліджуються не тільки з точки зору особливостей їх внутрішньої структури, але й з погляду специфіки значень їх компонентів та сфери функціонування. Такий функціональний підхід до вирішення проблем мови спостерігається в багатьох наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених (А. В. Бондарко, Е. В. Гулига, Є. І. Шендельс, Г. С. Щур, В. Г. Гак, В. П. Абрамов, Н. І. Філічева, П. В. Чесноков, Л. В. Лісоченко, E. Rudolph, G. V. Milner, M. Malouz та ін.). У мові наявна цілісна система способів вираження протиставлення, які підлягали досить різнобічному аналізу, однак досі не склався єдиний підхід до їх інтерпретації, до висвітлення протиставлення в цілому.

Метою роботи є системне вивчення і опис протиставлення в російській та англійській мовах.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**: 1) описати різницю між контрарністю і контрадикторністю; 2) розглянути основні типи протиставлення на матеріалі сучасної російської та англійської мов; 3) встановити

засоби вираження протиставлення на матеріалі сучасної російської та англійської мов.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що у цій статті вперше у вигляді цілісної системи розглянуті різні способи і засоби вираження значення протиставленості у сучасній російській та англійській мовах.

Теоретична і практична значущість полягають в тому, що теоретичні висновки та практичні рекомендації, які містяться у статті, сприяють подальшому розвитку вчення про протиставлення, в тому числі і про протиставленість, а також сприяють поглибленню уявлень про зв'язок мови і мислення. Ряд висновків може використовуватися в процесі викладання сучасної російської та англійської мов на філологічних факультетах університетів та педінститутів, при підготовці дипломних і курсових робіт.

Протиставлення є однією з фундаментальних категорій, якою ми постійно оперуємо в нашому фізичному та інтелектуальному сприйнятті світу, оскільки сприйняття краще вловлює мінливе, ніж постійне. Наприклад, Хосе Ортега-і-Гассет писав: “Ось чому Аристотель визначає відчуття як здатність сприймати відмінності. Ми вловлюємо різне і мінливе і не помічаємо однакове і постійне. Зовсім у кантіанському дусі Гете стверджує, що, як це не парадоксально, предмети є не що інше, як ті відмінності, які ми приписуємо. Сама по собі тиша ніщо, вона знаходить для нас реальність завдяки своїй відмінності від шуму” (Хосе Ортега-і-Гассет 1994: 71). Тому не дивно, що протиставлення знаходить відображення у всіх сферах діяльності людини.

Слід зазначити, що інтерес до явища протиставлення, проявлений вченими ще в античну епоху (Аристотель, Платон, Геракліт), підтримувався в науці протягом усієї подальшої історії розвитку людського суспільства (Фома Аквінський, Микола Кузанський, Джордано Бруно, Гегель, Іммануїл Кант, Фрідріх Енгельс). Не слабшає цей інтерес і в даний час, причому в сучасній науковій парадигмі спостерігається дослідження явища протиставлення не тільки в рамках загальних проблем пізнання світу людиною як однієї зі складових єдиного процесу спілкування, а й в рамках психологічних проблем, що розглядають різні етапи розумової діяльності людини при функціонуванні його мовної свідомості (Виготський 1982: 25; Квінн 2000: 86; Меркулов 2000: 35). З лінгвістичної точки зору питання протиставлення розроблялися в основному в галузі фонології та структурної фонетики (Трубецкой 1987: 67, Галкіна-Федорук 1958: 45), і лише останнім часом в лінгвістиці розглядають протиставлення як складне структурно-семантичне явище (Лайонз 1978: 55). З лінгвістичної точки зору

під протиставленням розуміють відмінність двох (або більше) однорідних одиниць мови, яка здатна виконувати семіологічну функцію, тобто бути семіологічно релевантною (Ахманова 1966: 358).

З філософського погляду протиставлення співвідноситься з протилежністю і визначається як категорія, що виражає “одну із сторін діалектичного протиріччя. Єдність протилежностей утворює діалектичне протиріччя, яке є джерелом розвитку всіх предметів, явищ і процесів у природі, суспільстві і мисленні” (Кондаков 1975: 486). У “Короткому філософському словнику” протилежність визначається також як “одна із сторін діалектичного протиріччя, яка передбачає і виключає іншу протилежність” (Краткий словарь по философии 1982: 275).

У логіці протиставлення пов'язується з поняттям “відношення між поняттями і судженнями”, і традиційно виділяється два види протиставлення:

- 1) протиставлення протилежних понять (контрарність),
- 2) протиставлення суперечливих понять (контрадикторність).

Протилежні (контрарні) поняття – “несумісні поняття, між якими можливе третє, середнє, і які не тільки заперечують одне одного, але й несуть в собі щось позитивне замість суперечного в непогодженому понятті” (Кондаков 1975: 487). Наприклад, протилежними поняттями є поняття – “великий – маленький”.

Суперечливі (контрадикторні) поняття – “такі несумісні поняття, між якими немає середнього, третього, проміжного поняття і які виключають одне одного” (Кондаков 1975: 487). Суперечливими поняттями є, наприклад, поняття “великий” – “невеликий”.

Бомбить Сеньке правилось меньше. Можно сказать, совсем не правилось ‘Бомбити Сеньці подобалося менше. Можна сказати, зовсім не подобалося.’ (Акунин 2002: 21). У цьому прикладі протиставляються дві ознаки *подобалось* – *не подобалось* на основі ознак, що суперечать та відносяться до одного об'єкта. Для вираження протиставлення використовується заперечна частка *не*.

Особливість однооб'єктного протиставлення полягає в тому, що протилежними виступають ознаки одного і того самого об'єкта (предмета чи явища). Залежно від специфіки опозитивних ознак протиставлення було виділено 2 типи однооб'єктного протиставлення.

1. Протиставлення ознак в одному проміжку часу. Протиставлення реальних несумісних ознак при запереченні однієї і ствердженні іншої можливе за умови, коли одна ознака заперечена на користь іншої. У сучасній російській мові цей тип

представлений у 63,9% прикладів. Наприклад: *Не умный ты, Упирь, а дурак* ‘Не розумний ти, Упир, а дурень’ (Акунин 2002: 65). Протиставлені в розглянутому випадку дві ознаки по відношенню до одного об’єкта (Упир), підстава протиставлення – розумові здібності людини. Ідея протиставлення виражається поєднанням антонімічних слів (розумний – дурень), сполучником *а*, заперечною часткою *не*. Порядок компонентів конструкції, яка заперечується *не розумний* передує ствердженню *дурень*. При цьому поєднання сполучника *а* з часткою тільки створює додатковий відтінок значення протиставлення, посилюючи його. В англійській мові цей тип становить 54,5 % від усієї вибірки: *The bear's goofy face, and the black leather pads in its paws, made me laugh. Then cry.* ‘Дурнувате обличчя ведмедя та чорні шкіряні подушечки на його лапах змушували мене сміятися. Потім плакати’ (Wardell, 2009: 118). У цьому прикладі протиставлені дві протилежні ознаки (*laugh* ‘сміятися’ та *cry* ‘плакати’) відносно одного і того ж об’єкта. Підставою протиставлення є емоційний стан. Мовну основу для протиставлення створює лексичне значення антонімічних дієслів (*laugh* ‘сміятися’ та *cry* ‘плакати’). Протиставлення реалізується за допомогою парцеляції, прийому стилістичного синтаксису, що полягає у розчленуванні цілісної змістово-синтаксичної структури на інтонаційно та пунктуаційно ізольовані комунікативні частини – окремі речення (Мацько, Сидоренко 2003: 369).

Не голодаец какой-нибудь, а тоже с понятием пацан ‘Не ‘голодаец’ який-небудь, а теж з поняттям пацан’ (Акунин 2002: 51). У наведеному прикладі по відношенню до однієї і тієї ж особи стверджується ознака – з *поняттям пацан*, а заперечується протилежна у цьому контексті ознака – *голодаец*. Якщо змінити порядок членів речення, очевидним стане той факт, що загальний зміст речення не змінюється: *с понятием пацан, не голодаец какой-нибудь*.

У досліджуваному матеріалі, на відміну від сучасної англійської мови, в сучасній російській мові було виявлено велику кількість прикладів з конструкцією вираженою протиставною часткою *не ...*, та сполучником *а ....* (в російській мові – 12%, в англійській мові прикладів не виявлено). Інколи ідея протиставлення виражається за відсутності протиставного сполучника *а* тільки за допомогою заперечної частки *не* та взаємодії лексичних компонентів. Наприклад, у реченні: *Мужчина не кричит, тихо говорит* ‘Чоловік не кричить, тихо говорить’ (Акунин 2002: 293), відносно об’єкта заперечується ознака *не кричить* та у цьому ж проміжку часу стверджується протилежна щодо того самого об’єкта ознака *тихо говорит*. Мовну основу для

протиставлення створює негативна частка *не* та семіологічно релевантне поєднання лексичних значень слів.

Інколи ознака, що заперечується, може називатися в одному реченні, а ознака, що стверджується – в іншому. Наприклад: *Однако не то чтобы Сенька в эти дни только боялся и больше ничего другого не делал. Дел-то было полно, да таких, что обо всем на свете позабудешь* ‘Однак не те щоб Сенько в ці дні тільки боявся і більше нічого іншого не робив. Справ то було повно, та таких, що про все на світі забудеш’ (Акунин 2002: 211). У поданому прикладі протиставлені дві протилежні ознаки *нічого не робив* – *справ то було повно* одного об'єкта (Сенько) за рахунок ствердження однієї несумісної ознаки і заперечення іншої несумісної ознаки. У сучасній англійській мові *I could sleep for hours. No, I couldn't*. ‘Я могла спати годинами. Ні, я не могла’ (Wardell, 2009: 44), навпаки, ознака, що стверджується, названа у першому реченні, а заперечена ознака – у другому. Ідея протиставлення у цих простих реченнях реалізується запереченою формою дієслова.

Окремим видом протиставлення можна визнати таке, в якому реальна ознака протиставляється ірреальній (передбачуваній, бажаній, удаваній): заперечення ознаки в якості реальної і її ж ствердження як ірреальної (або навпаки). Наприклад, у реченні: *Она же, оставшись одна, вынула платок, поднесла к лицу, будто хотела его вытереть, но не стала* ‘Вона ж, залишившись одна, вийняла хустку, піднесла до обличчя, ніби хотіла його витерти, але не стала’ (Акунин 2002: 200) протиставлені дві ознаки: ірреальна *хотіла його витерти* і реальна *але не стала*, при цьому реальна ознака заперечується *не стала*, а ірреальна стверджується. Ідею протиставлення реалізує сполучник *але*. Підстава протиставлення в цьому випадку – реалізація / нереалізація ірреальної ознаки в дійсності. Заперечення ознаки як реальної та її ствердження як ірреальної на матеріалі англійської мови відбувається в минулому часі, але також як і у російській мові обидві частини речення поєднуються сполучником *але*: *My new shawl would have been perfect for the dress, but I wore an older one instead, one I'd made from a delicate black mohair* ‘Моя нова хустка була б ідеальною для цієї сукні, але замість неї я одягнула більш стару, яку я зробила з тонкого чорного мохеру’ (Wardell, 2009: 150).

У наступному прикладі *Упал, встать хочет, а не может* – *земля в глазах плывет* ‘Упав, встати хоче, а не може – земля в очах пливе’ (Акунин 2002: 57) протиставлення відбувається внаслідок суперечності, що виникає через неможливість з якоїсь причини

збігу бажаного (удаваного, передбачуваного) і дійсного. Мовним засобом вираження протиставлення у цьому прикладі є обов'язкова наявність негативної частки *не* і співвіднесення модальних дієслів *хотіти* – *могти*. На матеріалі англійської мови був зафіксований подібний приклад, при цьому в російській мові протиставним сполучником є сполучник *а*, а в англійській мові – *but* ‘але’: *The anger and pain in his voice made me want to hug him hard, but I couldn't* ‘Гнів і біль в його голосі змусили мене хотіти міцно обійняти його, але я не могла’ (Wardell, 2009: 36).

Вроде умный человек Эраст Петрович, всё при нём, а ничего в женщинах не понимает. ‘Начебто розумна людина Ераст Петрович, все при ньому, а нічого в жінках не розуміє’ (Акунин 2002:193). У цьому прикладі протиставлення стверджується ірреальна ознака *начебто розумна людина* (на ірреальність вказує слово *начебто*, тобто об'єкт тільки схожий: на *розумного*) щодо деякого об'єкта (людини) та ця ж ознака заперечується як реальна – *але нічого в жінках не розуміє*.

2. Протиставлення в різних проміжках часу в російській мові представлено 22,5% від усієї вибірки, а в англійській – 20,5% та включає в себе два підтипи:

2.1. Заперечення ознаки в один час і її ж ствердження в інший час, наприклад: *Это раньше он был огрызок, щенок и Смерти не пара, а теперь он, если не сплеховать, может, первым московским богачом станет* ‘Це раніше він був огризок, щеня і Смерті не пара, а тепер він, якщо не схибить, може, першим московським багатієм стане’ (Акунин 2002: 140). Протиставлення базується на ствердженні реальної ознаки у минулому (*огрызок*) та констатації цієї ж ознаки як ірреальної в майбутньому часі (*богач*). Ірреальна ознака виражається модальним дієсловом *могти*, тобто він ще не є першим московським багатієм, але за певних умов, може стати. Вказівкою на протиставлення в часовому плані є: дієслово *був* у поєднанні з іменником та прислівником часу *тепер*. *Если б заплакала, Сенька все бы ей простил, но она не плакала* ‘Якщо б заплакала, Сенько все б їй пробачив, але вона не плакала’ (Акунин 2002: 200). У цьому прикладі протиставлені дві суперечні ознаки *заплакала* і *не плакала* по відношенню до одного референта. Цікаво те, що віднесення до одного й того ж предмета можливе тільки за рахунок різночасності їх наявності в певному об'єкті, але в цьому реченні обидві частини вжиті в минулому часі, тільки перша частина виражена умовним способом минулого часу, а друга – дійсним. Ідею протиставлення виражає сполучник *але*. Черговим доказом може слугувати приклад протиставлення контрадикторних ознак одного і того ж предмета, при цьому одна і та ж сама ознака

стверджується і заперечується одночасно: *Только тут, в Хохловском, ори не ори, ругайся не ругайся...* ‘Тільки тут, в Хохловському, кричи не кричи, лайся не лайся...’ (Акунин 2002: 231). Речення цікаве тим, що у вираженні ідеї протиставленості важливу роль відіграє протиставленість групи присудків за допомогою заперечної частки *не*. Слід зазначити, що в сучасній англійській мові багато прикладів заперечення ознаки в один час і її ж ствердження в інший час свідчать про те, що вказівка на різночасність ознак виражається прислівником *any more* ‘вже ні’, який має значення *у минулому, але не зараз*, та знаходиться у кінці речення: *It's just Kegan I can't work with, at least not any more* ‘Це просто з Кеганом я не можу працювати, принаймні вже ні’ (Wardell, 2009: 164). У цьому реченні завдяки вживанню прислівника *вже ні* протиставлення часу відбувається імпліцитно, тобто раніше об'єкт міг працювати з цією людиною, але на даний момент вже ні.

2.2. Ствердження двох несумісних ознак в різний час: *Сеньке сначала жутко было – ну как Проха человека до смерти зашибет, а потом ничего, привык* ‘Сеньці спочатку моторошно було – ну як Проха людину до смерті зашибне, а потім нічого, звик’ (Акунин 2002: 21). У цьому прикладі протиставлені дві протилежні ознаки *моторошно було* та *а потім нічого, звик* по відношенню до одного й того ж об'єкта, що можливо тільки в різний час. Формально значення часу в обох ознаках виражаються однаково – минулий час дієслів (*моторошно було – а потім нічого, звик*), але про різночасну наявність в об'єкті названих ознак свідчить прислівник *спочатку*, що вказує на те, що об'єкт мав раніше цю ознаку та прислівник *потім*, що відноситься до найменування другої ознаки, сигналізує про те, що об'єкт мав цю ознаку пізніше, ніж першу, тобто *спочатку йому було моторошно, а потім ні, він звик*. Наступний приклад протиставлення доводить можливість реалізації цієї категорії на рівні надфразової єдності: *Смерть из дому вышла, в платочке черном и черном же платье, села в поджидавший шарабан и поехала в церковь, к обедне. А вчера видел ее под ручку с Князем: одета барыней, в шляпе с пером*. ‘Смерть з дому вийшла, в хусточці чорній і чорній же сукні, сіла в шарабан, що чекав на неї, і поїхала до церкви, до обідні. А вчора бачив її під ручку з Князем: одягнена як пані, в капелюсі з пером’ (Акунин 2002: 27). Об'єкт *Смерть* містить в собі дві протилежні ознаки *в хусточці чорній і чорній ж сукні – одягнена як пані, в капелюсі з пером*. Це можливо тільки за умови, що особа з'являється у різному часі. Прислівник *вчора*, що відноситься до другої частини, підкреслює, що одна дія відбувалася раніше за іншу. *Был он барин этот, крепкий собой*

молодец, кровь с молоком, а как пожил с нею сколько-то, вдруг начал чахнуть. ‘Був він пан цей, міцний собою молодець, кров з молоком, а як пожив з нею певний час, раптом почав чахнути’ (Акунин 2002: 9). У цьому випадку протиставлення відбувається у різний час. Про різницю у часі свідчить дієслово *пожил* та займенник *сколько-то*, який позначає якийсь час, тобто спочатку він був *міцний*, а потім пожив декілька років і став *чахнути*. В англійській мові на різночасне існування цих суперечливих ознак вказують прийменники часу *before* та *after* ‘до та після’: *Before Christmas Eve, that had been just a casual comment, a throw-away. After his parents' deaths, it meant a lot more* ‘До Святвечора, то було просто звичайним коментарем, жартом. Після смерті його батьків, це означало набагато більше’ (Wardell, 2009: 5). Протиставляється оцінка висловлювання мовця. В наведених двох реченнях протиставлена виражена ознака наявна у першому реченні (*звичайний коментар, жарт*), а з другого речення імпліцитно впливає наслідок, якому протиставлена ця експліцитно виявлена ознака (*означало набагато більше*), тобто *не звичайний коментар і не жарт*. Імпліцитно виражений наслідок мислиться в негативній формі, а експліцитно протиставлена ознака усвідомлюється в позитивній формі.

Описане вище однооб’єктне протиставлення включає до свого складу систему певних мовних засобів вираження значення протиставлення: лексичні та контекстуальні антоніми (навні як у як у російській, так і в англійській мовах); протиставні сполучники: рос. *а, але*; англ. *but* ‘але’; заперечні частки: рос. *не*; англ. *not* ‘не’.

Протиставлення може бути виражене як лексичними, так і синтаксичними засобами. Лексичними засобами вираження однооб’єктного протиставлення є антоніми і антонімічні слова (лексичні та контекстуальні), що виражають протиставлені ознаки одного й того самого об’єкта: *Одни плачут – другие смеются* ‘Одні плачуть – інші сміються’ (Акунин 2002: 36). Значення ірреальності ознаки при протиставленні її реальній ознаці цього ж об’єкта створюється модальними словами (здаватися, хотіти, потрібно, повинно і т.д.), а також часткою *б*, що утворює форму умовного способу і виражає значення модальності бажання. *Напугался, хотел убежать, но не убежал* ‘Налякався, хотів втекти, але не втік’ (Акунин 2002: 77). Необхідно додати, що для вираження однооб’єктного протиставлення в російській мові, на відміну від англійської мови використовуються складні речення: рос. *Хотя папаша в ангелы навряд ли попал – все ж таки вытывал сильно, хоть и добрый был человек* ‘Хоча папаша в ангели навряд

чи потрапив – все ж таки випивав сильно, хоч і добрий був чоловік' (Акунин 2002: 11), англ. *You could be with me. I was with you, remember?* 'Ти могла б бути зі мною. Я була з тобою, пам'ятаєш?' (Wardell, 2009: 133).

Окрім однооб'єктного протиставлення існує і протиставлення, у якому беруть участь різні об'єкти – різнооб'єктне протиставлення. При цьому протиставляється саме поєднання однієї ознаки з одним об'єктом поєднанню іншої ознаки з іншим об'єктом. Цей тип протиставлення також може відбуватися в одному або у різних проміжках часу. Але на відміну від однооб'єктного протиставлення цей тип становить меншу частину досліджуваного матеріалу.

1. Різнооб'єктне протиставлення ознак в одному проміжку часу (в сучасній російській мові складає 14,1%, а в сучасній англійській мові – 23,5%): *Гришка идет себе впереди важный, конфетку ландринovou сосет, а Сенька, значит, за ним тащится, будто крепостной в стародавние времена, с тяжелым ранцем* 'Гришка йде собі попереду важний, цукерку ландрінову смоче, а Сенька, значить, за ним тягнеться, ніби кріпосний в стародавні часи, з важким ранцем' (Акунин 2002: 12). Протиставлено поєднання однієї ознаки з одним об'єктом *Гришка – важний, цукерку смоче* поєднанню іншої ознаки з іншим об'єктом *Сенька – ніби кріпосний, з важким ранцем*. Підстава протиставлення – становище об'єктів у суспільстві, один – *важний*, а інший – *ніби кріпосний*. Відбувається протиставлення реальних ознак за рахунок ствердження обох несумісних ознак у різних об'єктах в один проміжок часу. *The sky was dark but the park was ablaze with lights* 'Небо було темне, але парк виблискував вогнями'. (Wardell, 2009: 69). Семантична структура цього речення побудована на ідеї протиставлення. Протиставляються дві протилежні ознаки, що відносяться до різних об'єктів. Інтегральною семою протиставлення виступає зовнішній вигляд. Засобом вираження протиставлення у цьому прикладі є протиставний сполучник *але* в поєднанні з антонімічними ознаками. Важливим моментом у цьому різновиді протиставлення в один час є те, що одночасність існування несумісних ознак в різних об'єктах може передбачатися не тільки в минулому часі, але й відносно теперішнього або майбутнього. Порядок послідовності компонентів – вільний. Можна переставити компоненти і це не порушить загальну логічну послідовність: *Парк виблискував вогнями, але небо було темне*.

Первый был молод и подавал большие надежды, второму оставалось всего два года до заслуженной пенсии 'Перший був молодий і подавав великі надії, другому

залишалося всього два роки до заслуженої пенсії’ (Акунин 2002: 350). У наведеному складному реченні інтегральна сема порівняння – “вік людей”. Прикметнику *молодий*, який вживається разом із числівником *перший*, що позначають один об’єкт, протиставлено інший об’єкт, виражений числівником *другий* першої особи однини у поєднанні з дієсловом у формі минулого часу *залишилось усього два роки до пенсії*, тобто мається на увазі прикметник *старий*, який є імпліцитним антонімом найменуванню іншої ознаки.

У цьому типі слід також виділити протиставлення, де про один об’єкт ознака стверджується, а про інший об’єкт та сама ознака заперечується, наприклад: *Я тебя, Князь, не боюсь. Это ты меня пугаешься.* ‘Я тебе, Князю, не боюся. Це ти мене лякаєшся’ (Акунин 2002: 63). У наведеному прикладі протиставлено поєднання ознаки з одним об’єктом *я не боюсь* із запереченням цієї ж ознаки в поєднанні з іншим об’єктом *ти лякаєшся*. Підстава протиставлення – випробування почуття страху однією людиною і відсутність страху в іншій людини. Ідея протиставлення виражається за рахунок заперечення ознаки за допомогою негативної частки *не* у одного об’єкта та ствердження цієї ж ознаки по відношенню до іншого об’єкта. Розглянемо подібний приклад в сучасній англійській мові: *I giggled. Larissa wasn't laughing* ‘Я хіхікала. Лариса не сміялася’ (Wardell, 2009: 10). Інтегральна сема цього прикладу – емоційний стан актанта. Цікаво те, що два простих речення не пов’язуються протиставним сполучником та загальна ідея протиставлення впливає з експліцитно виражених синонімічних компонентів *хіхікати – сміятися*, один з яких вживається із заперечною часткою *не*. Необхідно також відмітити, що в сучасній англійській мові зустрічається багато прикладів, де протиставлення відбувається в межах двох простих речень.

Різнооб’єктне протиставлення у різних проміжках часу в обох зіставляваних мовах становить приблизно однаковий відсоток (в російській мові – 0,5%, в англійській мові – 1%), пор.: рос. *Прошлой зимой крысы с голодухи обезумели и пьянчуге, что в погребе уснул, нос и уши отъели. Младенцев в люльке, если без присмотра оставит, часто обгрызают. Ништо, успокоил себя Сенька. Чай не пьяный и не младенец* ‘Минулої зими щури з голодухи збожеволіли і п’яниці, що в погребі заснув, ніс і вуха від’їли. Немовлят в колисці, якщо без нагляду залишити, часто обгризають. Нічого, заспокоїв себе Сенько. Адаже не п’яний і не немовля’. На те що дії відбуваються у різних проміжках часу вказує, окрім відповідних форм дієслів, темпоральний прислівник *минулої зими*, який підкреслює, що дія відбувалася в минулому. Протиставлення

реалізується за допомогою протиставної частки *не* – *не п'яний і не немовля*, та має імпліцитний характер, тобто *немовлят в колісці, якщо без нагляду залишити, часто обгризають*, але об'єкт *не немовля*, його значить *не обгризуть*. В англійській мові: “Does your mother like him?” “She does,” I lied. He shook his head and gave me a wry smile. “Lucky guy. She never liked me” “Твоя мама любить його?” “Так, любить”, я збрехала. Він похитав головою і посміхнувся глузливо. “Щасливий хлопець. Вона ніколи не любила мене” (Wardell, 2009: 16). У цьому прикладі протиставлені поєднання однієї ознаки з двома об'єктами. Першим об'єктом виступає займенник *його* з ознакою, вираженою дієсловом, яке вказує, що ця ознака присутня в об'єкті в теперішньому часі (*любить його*), а другий об'єкт – поєднанням займенника *мене* з дієсловом минулого часу (*не любила мене*). Інтегральна сема цього протиставлення ґрунтується на відношеннях між людьми.

Для вираження різнооб'єктного протиставлення у досліджуваних мовах використовуються наступні мовні засоби: поєднання однієї ознаки з одним об'єктом поєднанню іншої ознаки з іншим об'єктом вимагає експлікації двох різних об'єктів, з метою чого найчастіше використовуються іменники чи займенники. Слід також зазначити, що для вираження протиставлених ознак різних об'єктів використовуються морфологічні категорії (категорії часу дієслів).

Викладений матеріал дозволяє зробити такі **висновки**: протиставлення в сучасній російській та англійській мовах може відбуватися по відношенню до одного об'єкта, або до різних об'єктів. Однооб'єктне та різнооб'єктне протиставлення можуть відбуватися як в одному часі, так і в різних проміжках часу. На відміну від однооб'єктного протиставлення різнооб'єктне протиставлення найчастіше виникає тільки в одному часі. Вживання складних речень для вираження протиставлення більш характерне для російської мови, аніж для англійської.

У **перспективі** дослідження – виявлення особливостей протиставлення у німецькій мові та зіставлення результатів дослідження з російською та англійською мовами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Выготский Л. С. Мышление и речь* / Л. С. Выготский. — [Собр. соч.]. — Т. 2. — М., 1982. — 504 с.
2. *Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык : Лексикология, фонетика, морфология* / Е. М. Галкина-Федорук. — М., 1958. — 411 с.
3. *Квинн В. Н. Прикладная психология : учеб. пособие для студентов вузов* / В. Н. Квинн. — [4-е изд., международ.] — СПб. : Питер, 2000. — 560 с.
4. *Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику* / Дж. Лайонз. — М. : Прогресс, 1978. — 544 с.
5. *Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови* / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. — К. : Вища шк.,

2003. — 462 с. 6. Меркулов И. П. Эволюция. Язык. Познание / И. П. Меркулов. — М. : Языки русской культуры, 2000. — 272 с. 7. Неоднозначные слова. Семантико-синтаксические исследования. — [Сб. науч. трудов]. — Ставрополь, 1982. — 98 с. 8. Ортега-и-Гасет Х. Вибрані твори / Х. Ортега-и-Гасет — К. : Основи, 1994. — 420 с. 9. Трубецкой Н. С. Избранные труды по филологии / Н. С. Трубецкой. — М: Прогресс, 1987. — 560 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Акунин Б. Любовник Смерти / Б. Акунин. — М. : Захаров, 2002. — 351 с. 11. Wardell H. “Life , Love and a Polar Bear Tattoo” [Електронний ресурс] / Н. Wardell. — Smashwords Edition, 2009. — 297 p. — Режим доступу : <http://www.idoc.co/text/4449/life-love-and-a-polar-bear-tattoo>

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

12. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — М. : Советская энциклопедия, 1966. — 608 с. 13. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков — М., 1975. — 720 с. 14. Краткий словарь по философии / Под общ. ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. — М. : Просвещение, 1982. — 431 с.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2015